

ספור ופשרו

על שבח תמוה משבחיו

של אור שבעת הימים - מרן הבעש"ט זי"ע

מאת

יצחק ישעי' ווייס

ראש בית הוראה נוה אחיעזר

בני ברק

נדפס בקובץ

נחלת צבי

במה למשנת החסידות ותולדותיה

קובץ יז, תמוז תש"ע

הרב יצחק ישעי' ווייס

ראש בית הוראה נוה אחיעזר

בני - ברק

סיפור ופשו

על שבח תמוה משבחיו של אור שבעת הימים - מרן הבעש"ט זי"ע

כתב בספר "זכרון טוב" (הובא בהקדמה 'מאירת עינים' לספר בעש"ט עה"ת אות מג): הרב הקדוש מהר"י ז"ל מנעסכיז בעל המחבר ס' "תולדות יצחק" אמר בשם אביו זלה"ה שאינו מחשיב שום סיפורים שמספרים מעשיות מצדיקים, כי הרבה מעשיות בדויים ומעורבים בטעויות, זולת מעשיות שמספרים מן הבעל שם טוב זלה"ה, כי הגם אם לא היה המעשה בפועל ממש, אבל בכחו של הבעל שם טוב זלה"ה היה לפעול הכל.

ובשם הרה"ק זצ"ל מקאברין הובא (בהקדמה הנ"ל אות מד): אשר כל המעשים והמופתים והנפלאות שמספרים על הבעל שם טוב זלה"ה מחוייבים להאמין, וגם אנו צריכים להאמין אף אם שלא היה בפועל היה לו בכח.

הרי לפניך עדות שנים מגדולי החסידות בדורות הראשונים, על סיפורי חסידים בכלל, שהרבה מעשיות בדויים ומעורבים. מאידך, הסיפורים על הבעש"ט אם כי יש מהם בגדר הנ"ל, מ"מ צריכים להאמין, הגם אם לא היה המעשה בפועל ממש, אבל בכחו של הבעש"ט זלה"ה לפעול הכל. ברם כמדומני שלהעביר בכור הבחינה שמועות וסיפורים, ולזקק אותם מטעויות שנשתרכבו מדור לדור, מחוייבים אנו, תוך קבלת העובדה שהיה בכח הבעש"ט לפעול כמסופר, אבל שומא לבדוק ולנכש את אשר באמת לא אירע.

במאמרי זה ברצוני לעמוד על שורש סיפור אחד ששמעתי זה כמה, וכעת בעת כתיבת המאמר מצאתי רק בקצרה, סיפור זה הינו מהחשובים בתולדות הבעש"ט הקדוש, ומסתעף ממנו יסוד מוסד על הסיבה שנתמנה תלמידו הגדול המגיד ממעזריטש זצ"ל למלא מקומו, ומכיון שכך מצוה עלינו לבדוק ולדייק בסיפור זה, שכמה הלכתא רבתא תליא בזה.

וזה לשון הסופר החסידי הנודע הרב אהרן סורסקי, בתולדות המגיד הגדול ממעזריטש שבסוף הספר תורת המגיד ח"ב (ב"ב תשכ"ט):

...ולפי נוסח שלישי - הוא המקובל ביותר - הוסכם בין גדולי התלמידים כי התלמיד שיספר עובדה מחיי רבם, ויהא זה דבר שאף אחד לא ידע על כך זולתו - הוא המנהיג אשר יעדו אותו מן השמים לגדולה זו. עמדו וסיפרו בזה אחר זה מתורתו של הבעש"ט וממעשיו, אך איש מהם לא גילה שום דבר חדש. הכל היה ידוע. כיון שהגיע תורו של המגיד הגדול ממזריץ' פתח וסיפר, כי במו עיניו ראה את הבעש"ט בכל ערב שבת מתפשט מגופו ומתלבש בגוף אחר של שבת! לא נמצא אחד מכל התלמידים שידע או שמע פעם ענין מופלא כזה. מיד דבקו כולם במגיד הגדול ולהכתירו כמורם ורבם.

הסיפור כפי שמובא כאן, אם כי לדברי הכותב, הוא המקובל ביותר, ומקורו ממקורות מהימנים, מוזר מאד. א. בזכות מה נבחר רבן של ישראל, עקב ידיעתו עובדה חדשה מחיי הבעש"ט. כלום לא מצאו תלמידיו אמות מידה אחרות לקבוע גדלות תלמיד על חבריו. ב. העובדה שבכל ערב שבת מתפשט מגופו, ומתלבש בגוף אחר של שבת. אם כי מחוייבים אנו כאמור להאמין שבכחו של הבעש"ט לעשות כן, וכמו שהביא בהקדמה הנ"ל אות מה, בשם המהרש"ם שאמר בשם ה"חזוה" מלובלין זצ"ל, שאמר: אם יבוא אדם ויאמר לו שראה שעשה הבעש"ט סולם, ועלה לשמים בחיים חיותו בגופו ובלבושיו אאמין לו, בכל זאת, סיפור זה מעורר תמיהות. ובפרט לפי הנוסח המלא של הסיפור, כפי ששמעתי בשם 'סיפורי ר' יאשע שו"ב', (ולא מצאתי בנוסח שבדפוס):

היה לבעש"ט בחדרו וו על הקיר, ובימות החול תלה עליה גופו של שבת וביום ו' אחר הטבילה נכנס לגופו של שבת ותלה גופו של ימות החול על הור, ובמוצאי שבת החליף וחזר לגופו של חול.

מלבד הכח הגדול אשר לא מצינו כדוגמתו בשום נברא, הרי תמוהה העובדה שאיש מתלמידי הבעש"ט לא הרגיש בגוף זה, היכן היה טמון כל ימות השבוע. (מלבד השאלות ההלכתיות לענין טומאה וקידושי אשה וכו' שאין רצוני להאריך בהם למען לא אתפס, כאותו שחקר אודות חיוב ר"י בן עוזיאל בנזקי העוף הפורה שנשרף מקדושתו).

ג. אנו יודעים ששורש עבודת האדם היא לקדש גופו ולזככו ולטהרו, ואין לנו שום השגה בגודל מעלת גופו של חול של הבעש"ט, אך לא ברור למה דוקא הוא נצרך לגוף מיוחד לשב"ק, יותר מכל ילודי אשה, וידוע מאמחז"ל שהיה מהראוי לברוא שתי פיות לאדם, לדברי חול ולדברי קדושה, אך להבדיל בין חול לשבת, אף בדברי הקדושה שבחול לא שמענו.

עיון במקורות שהודפסו בשנים האחרונות, מסייע בידינו להעמיד את הסיפור על דיוקו. ותחילה אעתיק מ"ש בהקדמה הנ"ל בהערה מקור מים חיים אות ב. בשם הרה"צ מו"ה דב בער מאולאנוב ז"ל ששמע מפי קדשו של המגיד הקדוש זלה"ה שאמר: תיתי לי שבזה אני גדול מכל תלמידי הבעש"ט ז"ל, שאני ראיתי שכל מאכל ומשתה שהבעש"ט ז"ל היה מכניס לפיו היה מעלה אותו מיד, ושום אחד מתלמידיו זולתי לא היה רואה זאת. הרי לפנינו, שהמגיד ראה לעצמו זכות וגדולה שהרגיש במדרגת רבו מה שלא הרגישו חבריו. אם כי אין בכאן רמז שזו סיבה למינוי למלא מקום רבו. וברור שאין זה דומה להמסופר לעיל, שעובדה שתלמיד ידע תגרום שימלא את מקום הבעש"ט. גם ברור שענין כעין זה יתכן שרק בעל מדרגה גדול יזכה לראותו ולא שאר התלמידים, מ"מ, הרי לפנינו מקור כלשהו להסתט סיפור מקורי שיובא להלן לפסים דלעיל.

וכעת נמשיך ונקרא מה שזכינו ונתגלה לנו מרשימותיו של הרה"ק רבי ישראל מטשטורטקוב זצ"ל, שרשם לעצמו למזכרת אמרות שמועות וסיפורים מגדולי החסידות (נדפסו מכ"ק ב"אז נדברו" גליון 85 כסלו טבת תשמ"ט ובקובץ בית אהרן וישראל שנה ו' גליון א' (לא)) שם נרשם סיפור מענין אודות המגיד ממעזריטש וזה לשונו:

שמעתי: ה'ה"מ איש אלקי ממעזריטש זצללה"ה היה לו בחדרו אצל הספל מים שני האנטעכער, אחת לשפשף ידיו, והשני לא ידעו התלמידים מה משתמש. פעם אחת התחבא הרב (=בעל התניא) בחדרו תחת המטה לראות מה יעשה שמה עם האנטיך, ויבא שמה המגיד ויסגור הדלת אחריו וירחוף ידיו, ויקח את המטפחת השניה התלוי על הכותל ויקשור תחת מתניו, ובתוך כך הרגיש וישאל מי כאן, ולא יכול עוד להסתיר, ויאמר הרב אנכי. ויאמר לו ה'ה"מ, אם כבר אתה פה בא הנה, ויקח גם אותו ויקשור אותו והיה לו אז עליית נשמה, ונודע מזה כי ה'ה"מ בעת היה לו עליות נשמה לא רצה כי יפול גופו הקדוש על הארץ, ויקשור אותו במטפחת התלוי על הכותל למען ישאר על מצבו.

ברשימות לפנינו אין מצויין מקור השמועה, אולם בקובץ הסיפורים, מופיעים מספר סיפורים אודות המגיד ובעל התניא, ומקור כולם, שמעתי מר' אברהם שניאורזאהן' שלפי קביעת עורכי "אז נדברו" הוא בנו של ר' ישראל נח מניעזין בן הצ"צ, וחותנו של הריי"צ זצ"ל מליובאוויטש זצ"ל. כך שסביר שגם מעשה זה מקורו מהנ"ל.

ברם, במקורות חבדי"ם מצאתי סיפור זה בהרחבה וקשורים בו המגיד ובעל התניא, אך הסיפור עצמו הינו אודות רבינו הבעש"ט בעצמו, וכה מופיע הסיפור בספר "מגדל עז" לזכר הרב החסיד רבי עזריאל זליג סלאנים ז"ל, בעריכת הרב יהושע מונדשיין (כפר חב"ד תש"מ. שער המעשה, ג. עמ' קנב) מסיפורי השד"ר הרה"ח יחיאל היילפרין ("יחיאל דער חזן") מחסידי אדמו"ר מוהר"ש ואדמו"ר הרש"ב:

אחר הסתלקות הבעש"ט נתמנה הרה"מ לממלא מקומו והוא נהג את עדת החסידים ברמה ותוך כמה שנים כבר נתפרסם שמו ויצא טיבו בעולם ותלמידים וחסידיים לאלפיהם נמשכו אחריו. בעיני הרה"ק רי"י "בעל התולדות" היה דבר זה לפלא גדול, מה ראו על ככה להימשך כל כך אחרי רבנו² [המגיד, מדוע יצא מה' הדבר שדוקא הוא ימלא את מקומו של הבעל שם טוב], ובמה גדול כחו של הרה"מ שלמד אצל הבעש"ט רק כחמש שנים ממנו עצמו שהיה מראשוני התלמידים [ושימש את הבעש"ט במשך כשלושים שנה]. לפיכך יצא לדרך למזריטש, להתחקות מקרוב על הנהגת הרב המגיד.

המגיד ציוה להכין סעודה גדולה לכבוד "התולדות", בבגדי שבת ובנרות דולקים יצאו לקראתו ופגע טורא בטורא באהבה רבה. בין שתי שורות התלמידים הנצבים צעדו השנים לחדר של המגיד ונסתגרו לשיחתם. מן החרכים הטו התלמידים אזנם לקלוט שמץ מה משיחת הצדיקים, ושמעו שמיד שאל "התולדות" את הרה"מ מה יתרונו עליו, ומה קבל מהבעש"ט יותר ממנו. כי ברי לו שלהרה"מ סודות נעלמים ומבקש הוא ממנו שלא יעלימם מפניו.

האם נתתם לבכם לכל דרכי הבעש"ט-שאל הרה"מ?

-כמדומני שמאומה לא נעלם מעיני השוב רי"י.

הידעתם גם למה שימשו שתי האלונטיות התלויות בחדר הבעש"ט? ומדוע האחת תפורה בשתי קצותיה?

נוכח הרה"ק רי"י לדעת שלא שת לבו לזאת, ושאל מהרה"מ לפשו הדבר. וכאן ספר המגיד כי נפשו חשקה לדעת מהן אותן אלונטיות, וחשב מתי במשך היום משתמש בהן הבעש"ט. עד שעלה בדעתו לשייך זאת לאותן השעות שבהן מסתגר הבעש"ט בחדרו אחר הטבילה בערב ש"ק, ועד קבלת שבת החדר סגור ומסוגר וגם החלונות מכוסים בלתי יכולת להביט למעשיו. החליט הרה"מ להתגבגב לחדר קודם כניסת הבעש"ט, המתין עד לרגע בו גמר המשרת לנקות החדר לכבוד שבת, וכשפנה לסלק את האשפה אל מחוץ לבית נטמן המגיד בחדר, והמשרת שלא ידע מאומה מכניסתו סגר הדלת בעדו מבחוץ.

כשחזר הבעש"ט מהטבילה נגש מיד למקום האלונטיות, לפת בידיו את התפורה שבהן ומיד נרתע והביט לצדדים כאילו מחפש דבר מה. שוב תפס באותה אלונטית ומיד קרא ושאל מיהו המתחבא בחדרו.

¹ נוסח דומה בהשתלשלות המעשה, בשינויים קלים, בעניין עליית הנשמה, מופיע בספר 'רשימות דיבורים' להר"י חיותריק, (ג.י. תשמ"ט) ח"ג עמ' מח-מט בשם 'בכמה סיפורים'. לעניין האלונטיות, בנוסחתו נשאל בעל התולדות: 'האם ראה בחדר אחד של כ"ק הבעש"ט אלונטיות מדובקים בחזקה אל הקיר'. ובעת עליית הנשמה אמר הבעש"ט "שווער, שווער (כבד, כבד), ואעפ"כ תשאר פה. – כעין הנוסח המובא לקמן מ'למען ידעו'.

² ב'מגדל עז' שילב כאן הבחור הזעזער שורה השייכת למקום אחר, והושטה שורה. – ראו גליצנשטיין באוצר סיפורי חב"ד (ג.י. תשנ"ו) עמ' 237, השלים לפי העניין: ... הרב המגיד. – ידידי הרב יהושע מונדשיין, עורך 'מגדל עז' העביר אלי כעת את השלמת הנחסר בדפוס, והוספתו בסוגריים מרובעות.

יצאתי ממחבואי בהכנעה רבה-המשיך הרה"מ-והתחננתי לפני הבעש"ט לסלוח לי ופניתי לצאת מהחדר. עתה כבר אי אפשר לצאת-הגיב הבעש"ט-החדר מוכשר ומתוקן ואין לפתוח שוב את הדלת. אך אמור לי, הטבלת כבר במקוה? משהשבתי בחיוב גחן הבעש"ט ולחש באזני כוונה מסויימת בה עלי לתקוע מחשבתי, ציווני לאחוז באותה אלונטית, ויחדיו נתעלינו בהיכלות. ויותר אינני רשאי לגלות, סיים המגיד דבריו.

הרה"ק רי"י הסתפק בתשובה זו ושוב לא הוסיף להרהר בכך.

יצאו השנים מהחדר ופנו לשלחן הערוך, ישבו בצוותא בראש השלחן ותלמידי המגיד מימינם ומשמאלם ורבנו הזקן-צעיר התלמידים-בקצה השלחן לנגדם.

במקור חב"ד אחר (למען ידעו... בנים יולדו, להר"מ שוסטערמאן, נ.ר. תשנ"ז, עמ' 217) מסופר בשינוי ותוספת מסויימת:

כא) הרב מפולנאה בעל ה'תולדות', מתלמידיו של הבעל שם טוב, שאל את המגיד ממעזריטש, מדוע כל החסידים שהסתופפו אצל הבעש"ט נוסעים אליו דווקא, הלא גם הוא קיבל כמותו מהבעש"ט, השיב לו המגיד, אני אספר לך סיפור:

בחדרו של הבעש"ט ז"ל היו אלונטיות (מגבות) קשורות בתקרה, בעת דביקותו היה הבעש"ט תולה עצמו עליהם, ושום אדם לא היה רשאי להיכנס לחדרו באותה שעה כדי לא לבלבל את מחשבותיו הטהורות, פעם אחת נתגבתי לחדרו, והיה לרבי בלבול מזה, אבל הוא לא רצה לגרשני מחדרו אך אמר בסוף: "פארט מעלה גיווען, שווער, אבער פארט מעלה גיווען" [=בכל זאת העליתי, אומנם בקושי רב, אבל בכל זאת העליתי].

שמע זאת בעל ה'תולדות' ובכל זאת הסיפור לא התקבל אצלו כסיבה לכך שבאו ה'עולם' רק אל המגיד. הבחין בכך המגיד וביקש ממנו להושיב את התלמידים, 'חבריא קדישא', בסדר לפי מקור נשמתם. התחיל בעל ה'תולדות' לסדר את התלמידים במושבים, מלבד אחד האברכים שלא ידע היכן להושיבו. ויאמר בעל ה'תולדות' למגיד: "נתת לי מלאכה אך לא אוכל לגומרה". אמר לו המגיד: "אברך זה אינו צריך למקום ישיבה כי הוא האריז"ל". ענה לו בעל ה'תולדות': "אם האריז"ל לעצמו בא אליך לשמוע תורה, ניחא לי על שהכל נוסעים אליך". (ידוע הוא מרש"ג).

רגלים לדבר, ששני הסיפורים אחד הם, וסופרו ע"י בעל התניא שנכח כאמור בפגישת בעל התולדות עם המגיד, בה סופר סיפור זה. אלא שכיון שמוזכר בו אודות עליית נשמה של המגיד, הושמטה בגלגולים השונים תחילת הסיפור אודות הבעש"ט, ונתגלה הדבר במגיד וב"תניא" (אם כי יתכן גם שאשר ארע למגיד עם הבעש"ט, ארא ל"תניא" עם המגיד, וכדמצינו כן פעמים רבות בש"ס, אלא שלכאורה לא היה א"כ מקום לתמיהה של הרב אודות האלונטיות אצל המגיד, כיון שידע מסיפור הבעש"ט).

כיון דאתינא להכא הרי משלים סיפורו של הר"י מטשורטקוב את הסיפור המפורט בפרט אחד- מה הצורך באלונטית לצורך עליית נשמה, שלא פורט במקורות החבדיים, "כי בעת שהיה לו עליית נשמה לא רצה כי יפול גופו הקדוש על הארץ, ויקשור אותו במטפחת התלוי על הכותל למען ישאר על מצבו".

הרי לפנינו, כי הבעש"ט הק' בעש"ק תלה גופו הקדוש על מטפחת התלויה על הכותל, ועשה עליית נשמה. כלומר נשמתו יצאה מגופו ועלתה להיכלות עליונים, מכאן הדרך קצרה למעבירי שמועה זה לזה וזה לזה, שישמע שהנשמה משיצאה מגופו התלוי על הכותל, נכנסה לגוף אחר המוכן לשבת וכו'.

עלתה בידינו גם להבין ענין סיפור זה לעובדת היותו ממלא מקום הבעש"ט, אף שיתכן וכלל לא זו הסיבה שנבחר, אלא שדעתו של בעל התולדות נתפייסה כתוצאה מעובדה זו, כי מי שזכה לעליית נשמה יחד עם הבעש"ט, לו נאה לשמש במקומו. ויתכן גם שהחברייא ששמעו סיפור זה החליטו מה שהחליטו. איך שלא יהיה, אין מהצורך לומר כי נמנו וגמרו שמי שיספר עובדה חדשה ימלא מקום הבעש"ט.

ולסיום, כידוע מה שאמרו גדולי החסידות כי מעשה צדיקים כמעשה מרכבה. על כן עלינו לדקדק בהם, ולהזהר להעביר שמועתנו במדויק. ולנפות את התבן מן הבר כפי יכולתנו ובזכות הצדיקים ומעשיהם נגאל בב"א.